

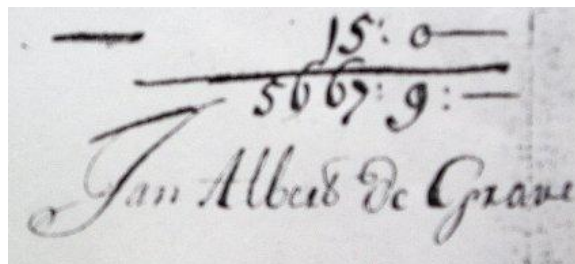
Een driegelui van Jan Albert de Grave voor de Oude Kerk in Delft - 1719

Laura J. Meilink-Hoedemaker

De klokkengieter Jan Albert de Grave leverde in 1719 drie luidklokken voor de Oude Kerk in Delft. Over deze aanschaf zijn vier bronnen met verschillende invalshoeken bekend. Zodoende komen de klokken volledig in beeld, ook al zijn twee van de drie klokken in de loop der geschiedenis verloren gegaan.

De Grave: stadsklokkengieter in Amsterdam

Jan Albert de Grave (ca 1666-1729) was stads geschut- en klokkengieter in Amsterdam. De gieterij genoot bekendheid door de werkstukken van de gebroeders Hemony. Hun opvolgers Frémy waren minder succesvol. De Grave was in 1699 aan het hoofd van de gieterij gekomen door zijn huwelijk met de weduwe van Claude Frémy. De Grave slaagde erin het bedrijf terug te brengen naar het vroegere niveau, niet in het minst door de ervaring van de meesterknecht Claes Noorden (1633-1716), die al sinds 1663 in de stadsgieterij werkte. De Grave en Noorden werden compagnons. Na het overlijden van Noorden in 1716 zette De Grave het bedrijf alleen voort tot zijn dood in 1729. Het driegelui voor de Oude Kerk in Delft dateert uit deze 'soloperiode'. Het is het enige driegelui uit zijn bedrijf.

Handtekening van De Grave onder zijn rekening aan de kerkmeesters van Delft, 1719

Transactie van De Grave met de kerkmeesters van de Oude Kerk

De Grave's rekening - met weegbrief - is het eerste document in dit betoog. De Trinitasklok van Hendrik van Trier uit 1570, in Delft beter bekend als de Bourdon, was in 1719 de enige intacte luidklok in de toren van de Oude Kerk. De andere twee waren gescheurd. Dit feit moet wel de aanleiding tot het contact met De Grave zijn geweest. De Grave accepteerde deze twee oude luidklokken als betaling. Hij leverde in november 1719 drie nieuwe klokken, inclusief de drie klepels en slaghamers voor de heel- en halfuurslag. Deze transactie bracht het aantal luidklokken in de Oude Kerk van drie op vier.

De nieuwe klokken wogen respectievelijk 4225, 1275 en 887 Amsterdamse ponden [1 pond = ca 495 gram] en klonken met de toonhoogtes c', f' en a'. Het gelui was dus goed gekozen bij de Bourdon die als f° klinkt. De klepels wogen 158, 63 en 32 pond. Geheel volgens het geldende gebruik wogen zij 3,75%, 3,62% en 3,60% van het klokgewicht.

Reeckening waer by
 Olycht dat de klokken
 hebben gecost inden
 jaere 1719 / 2033 16
 Lynde vernieuwt door
 Johan Albert de Gravi
 en een memoritje des
 wigt daer in

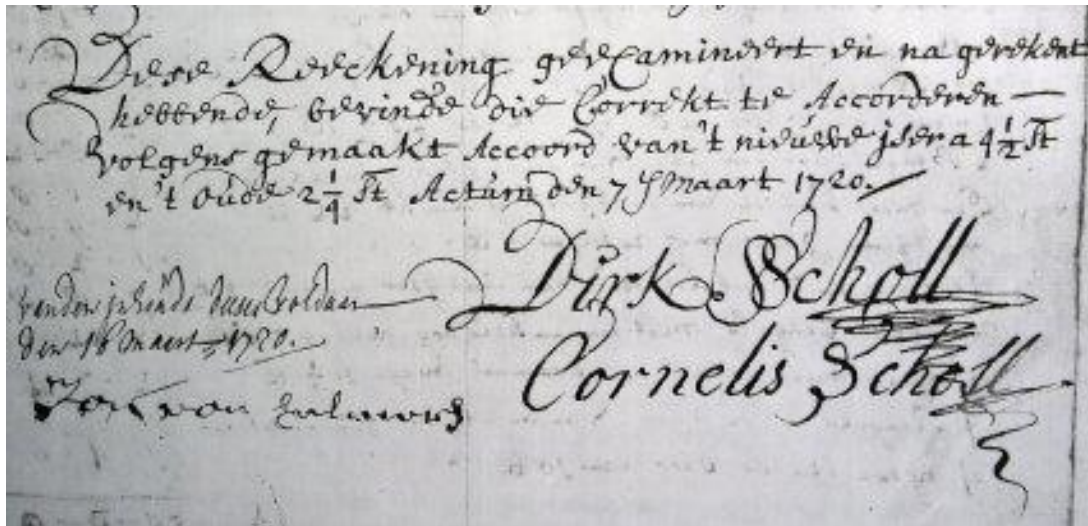
Opschrift op het omslag van de rekening van De Grave aan de kerkmeesters
 Reeckening waer bij blijktt dat de klokken hebben gecost inden jaere 1719 etc.

Montage door de plaatselijke smid

Het tweede document is de rekening van de Delftse smid Jan Helmers, die was belast met de installatie van de drie nieuwe luidklokken. Na voorbereidende werkzaamheden vanaf 20 november 1719 werden de klokken op 29 november op hun plaats gehangen. Op 20 december installeerde Helmers de halfuurslag en op 3 januari 1720 ten slotte de uurslag. Als gebruikelijk rekende Helmers af aan de hand van het gewicht van het verwerkte materiaal. Op 20 maart 1720 tekende hij voor ontvangst van 370 gulden en 2 stuivers.

Kosten van Ijser
 aan de klokken in 1719
 en nae affirmatie der kerk
 organisten betaelt den
 20 Maert 1720 met 370 2

Rekening van de smid Jan Helmers
 Kosten van ijser aan de klokken in 1719 etc.

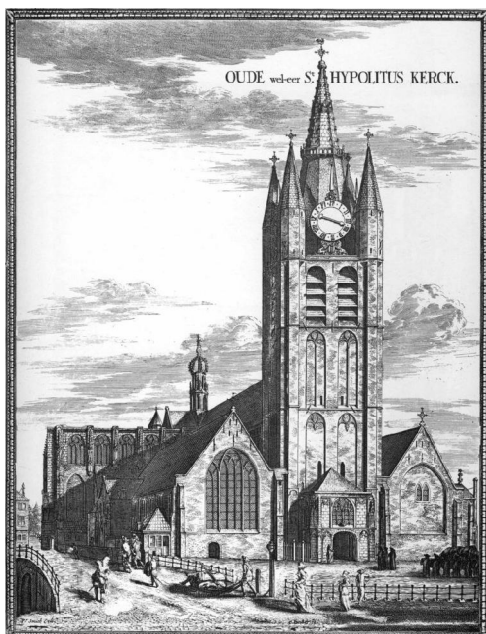
Verklaring van de klokkenisten Dirck en Cornelis Scholl

Het resultaat werd op 7 maart 1720 geïnspecteerd en goedgekeurd door Dirck en Cornelis Scholl. Zij waren de organisten van de Nieuwe en Oude Kerk en beiden klokkenist op de Nieuwe Kerk.

Reinier Boitet beschrijft de stad Delft

Tien jaar na de installatie van het driegelui, dus in 1729, publiceerde Reinier Boitet zijn *Beschrijving van de Stad Delft*, in feite een bijgewerkte versie van Dirck van Bleyswijcks stadsbeschrijving uit 1667. Dit is de derde bron voor dit artikel. Boitet beschrijft de nieuwe klokken van de Oude Kerk met hun gewicht, randschriften en ornamenten.

Boven het randschrift is een rondgaand ornamentfries met musicerende putti. Zij bespelen een klok, een handbel, schellen, een klokkenklavier en een triangel. Het ornament onder de randschriften bestaat uit hangende acanthusbladeren. De randschriften vermelden bijbelteksten in het Latijn, passend bij het gebruik in een kerk. Verder staan de naam van de gieter en de plaats en het jaar van gieten op de klokken. Bij alle drie de klokken zijn op de flank de namen van de kerkmeesters vermeld.

De Oude Kerk in Delft

daer aan volgende 10 schellingen, enz. In plaats van de twee vergoten klokken pas gemelt, zyn weder drie nieuwe gegoten, welke op den 29 november in den iare 1719. in de kerktoren zyn opgehangen. De eerste daar van weegt 4225 pond, is boven rontom verfiert met een krans van loofwerk waar in zig vertonen eenige cupidooties die op allerlei musykinstrumenten der Oude speelen. Voorts draagt deze klok tot omschrift: *Laudate Dominum omnes gentes: Laudate eum omnes populi.* Jan Albert de Grave me fecit, Amstelodami anno Domini 1719. dat is, Looft den Heere alle gy natien: Looft den Heere alle gy volkeren. Albert de Grave heeft my te Amsterdam gemaakt in 't jaar des Heeren 1719. Als kerkmeesteren waren

M^r. DIRK VAN GROENEWEGEN VANDER MADE.
M^r. ADRIAAN VANDER GOES, HEER VAN NATERS.
M^r. EWOUT VANDER DUSSEN, HEER VAN DE ZOUTEVEEM.
JAN MEERMAN.
WILLEM VAN RUYVEN.
M^r. MAARTEN HOOGENHOEK.

De tweede klok, die 1752 pond zwaar is, is als den evengoemden boven rontom ook met eenig loofwerk van bloemen, enz. verfiert, en voert tot omschrift, *Servite Domino cum gaudio: me fecit Jan Albert de Grave, anno Domini MDCCXIX.* dat is, Dient den Heere met vreugde. Albert de Grave heeft my te Amsterdam gemaakt in 't jaar 1719. waar by ook staan de namen van de voornoemde heeren kerkmeesteren.

De derde klok, die de kleinste is, weegt 887 pond en draagt tot omschrift: *Sit nomen Domini benedictum.* Jan Albert de Grave me fecit, Amstelodami anno Domini 1719. dat is, den naam des Heeren zy gezegent. Jan Albert de Grave heeft my te Amsterdam gemaakt in 't jaar des Heeren 1719. als mede en pronkt by na met de eige verfiertels als de twee voorgaande, als mede met de namen der heeren kerkmeesteren. Boven de klokken en het vierkant werk van binnen, is in de spits een spanfel van hout, welke de verdere trappen en zolderinge draagt.

Bb 2

Tot

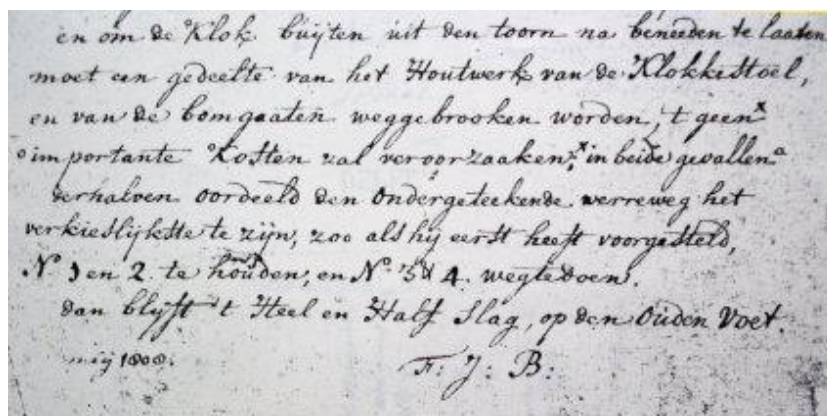
Boitet (1729) over de klokken in de Oude Kerk

Uurslag en halfuurslag

In zijn rekening noemt De Grave een slaghamer voor een c-klok en een zwaardere hamer voor een f-klok. Deze zwaarste hamer was dus bestemd voor de Bourdon. Dit wordt in 1808 bevestigd door de observaties van de Delftse klokkenist Frederik Berghuys (1762-1835), die vermeldt dat de Bourdon de uurslag geeft en de grootste klok van De Grave de halfuurslag.

In dat jaar 1808 overwoog de stedelijke overheid een aantal luidklokken te verkopen omdat de stad in geldnood was geraakt door de uitgaven in de Franse Tijd. Berghuys maakte een inventarisatie van het totale Delftse klokkenbestand aan en stelde de diameters van het driegelui van De Grave vast op 4 voet 9 duim, 3 voet 6 5/8 duim en 2 voet 10 1/8 duim. Aan de hand van deze maten en gebruik makend van een tabel van Pieter Hemony schatte hij de gewichten van deze klokken op 4300, 1800 en 900 pond, waarmee hij niet veel afweek van die in de rekening van De Grave. De aantekeningen van Berghuys vormen de vierde bron voor dit artikel.

De middelste en de kleinste klok van De Grave werden verkocht aan een handelaar in metalen. De f-klok kwam terecht in Zoeterwoude, de a'-klok in Nootdorp.

Verklaring van klokkenist Frederik Berghuys, 1808

Verdere lotgevallen van het driegelui

De drie klokken van De Grave hebben onafhankelijk van elkaar dienst gedaan tot in de Tweede Wereldoorlog. In de jaren dertig van de twintigste eeuw werden ze geïnventariseerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

De klok in Delft kreeg nummer 11A10P, had een diameter van 1495 mm en woog 2100 kg.

De klok van Zoeterwoude kreeg nummer 11C246, had een diameter van 1100 mm en woog 859 kg.

De klok van Nootdorp kreeg het nummer 11C151, had een diameter 900 mm en woog 434 kg.

Alle drie de klokken werden in 1943 afgevoerd naar Duitsland en de kleinste twee zijn daar vernietigd.

De klok van Delft, de grootste van het driegelui, kwam na de oorlog terug. De omvangrijke 'klokkenroof' is in 1996 uitgebreid gedocumenteerd door Van Nieuwenhoven. Hij vermeldt dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist fotonegatieven van deze inventarisatie beheert. De klok van Nootdorp staat niet in die lijst, maar wel die van Zoeterwoude.

De grootste luidklok van De Grave in de Oude Kerk te Delft

De middelste luidklok van De Grave oorspronkelijk voor de Oude Kerk te Delft in 1808 verkocht naar Zoeterwoude in 1943 gefotografeerd na uitneming

Reconstructie

Dank zij de vier hiervoor behandelde bronnen is het mogelijk de drie luidklokken van De Grave volledig in kaart te brengen door de gegevens met elkaar te combineren. Zij zijn hieronder op fiches gerangschikt volgens de werkwijze van de Historische Commissie van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging.

De grootste klok

Jaar	1719
Gieter	Jan Albert de Grave
Gewicht	4225 lb = 2100 kg
Diameter	4 voet en 9 duim = 149,5 cm
Toonhoogte	c'
Opschrift	LAUDATE DOMINI OMNES GENTES POPULI JAN ALBERT DE GRAVE ME FECIT AMSTELODAMI ANNO DOMINI 1719
Reliefs	bovenrand: musicerende putti in doorlopend fries onderrand: guirlandes in doorlopend fries
Overig	op de flank de namen van de kerkmeesters: KERKMEESTEREN WAREN: MR DIRK VAN GROENEWEGEN VAN DER MADE MR ADRIAAN VAN DER GOES, HEER VAN NATERS MR EWOUT VAN DER DUSSEN, HEER VAN DE ZOUTEVEEN JAN MEERMAN WILLEM VAN RUYVEN MR MAARTEN HOOGENHOEK
Diversen	deze luidklok is tevens slagklok voor het halve uur de halfuurhamer weegt 114,5 lb de klepel weegt 158 lb
Lotgevallen	de klok werd op 14 januari 1943 uitgenomen en afgevoerd zij kwam in 1946 terug

De middelste klok

Jaar	1719
Gieter	Jan Albert de Grave
Gewicht	1752 lb = 859 kg
Diameter	3 voet en 5 5/8 duim = 111 cm
Toonhoogte	f'
Opschrift	SERVITE DOMINO CUM GAUDO ME FECIT JAN ALBERT DE GRAVE ANNO DOMINI 1719
Reliefs	als bij de grootste klok
Overig	op de flank de namen van de kerkmeesters als bij de grootste klok
Diversen	de klepel weegt 63 lb
Lotgevallen	de klok is in 1808 verkocht aan Zoeterwoude zij werd op 18 februari 1943 uitgenomen en afgevoerd ter vernietiging

De kleinste klok

Jaar	1719
Gieter	Jan Albert de Grave
Gewicht	887 lb = 434 kg
Diameter	2 voet en 10 1/8 duim = 90 cm
Toonhoogte	a'
Opschrift	SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM JAN ALBERT DE GRAVE ME FECIT AMSTELODAMI ANNO DOMINI 1719
Reliefs	als bij de grootste klok
Overig	op de flank de namen van de kerkmeesters als bij de grootste klok
Diversen	de klepel weegt 32 lb
Lotgevallen	de klok is in 1808 verkocht aan Nootdorp zij werd op 23 februari 1943 uitgenomen en afgevoerd ter vernietiging

Bronnen

Documenten

1719 Rekening van Jan Albert de Grave in de muziekbibliotheek van het Nederlands Muziek Instituut (NMI) te Den Haag, inventarisnummer 10B15.

1720 Rekening van de smid Jan Helmers in GA Delft, Archief Hervormde Gemeente, inv nr 137.

1808 Advies van Frederik Berghuys in de muziekbibliotheek van het NMI te Den Haag, inventarisnummer 10B15.

Literatuur

Dirck van Bleyswijck, Beschrijvinge der stad Delft, Delft 1667.

Reinier Boitet, Beschryving der Stadt Delft, Delft 1729, facsimile herdruk Alphen aan den Rijn 1972, blz 143-144.

L.J. Meilink-Hoedemaker, Luidklokken en speelklokken in Delft, Proefschrift Utrecht 1985.

Henk J. van Nieuwenhoven, Klokkenvordering 1942-1943. Huizen 1996.